

Juryrapport Hans van Pinxteren

„Menigeen zal de gewaarwording hebben door een droomlandschap te gaan bij het lezen van Salammbô” zegt Hans van Pinxteren in zijn inleiding bij de vertaling van Flaubert's historische roman. De jury is tot de bevinding gekomen dat dit niet alleen geldt voor Salammbô in het origineel.

Al jaren is van Pinxteren door „het droomlandschap” geboeid geweest. Hij heeft evenzeer als Flaubert *voulu fixer un mirage*. Luchtspiegeling, visioen, droom zijn in diens werk karakteristieke begrippen, vaak op te vatten als synoniemen van elkaar. Dit sluit aan bij het andere werk dat door van Pinxteren werd verzorgd, „Illuminations” en „Une saison en enfer” van Rimbaud. Dat deze vertalingen bij deze bekroning buiten beschouwing blijven, ligt voor de hand. Evenals van Pinxteren zelf ziet de jury dit werk eerder als „stijloefeningen”, als een „bewustzijnsproces”, wellicht minder gericht op vertalen in de eigenlijke zin des woords dan op de ontwikkeling van een eigen dichterschap. Stijloefeningen als deze vallen buiten de competentie van de jury.

Heel anders is het gesteld met de Salammbô-vertaling. In de reeds genoemde inleiding zegt van Pinxteren: „Flaubert presenteert het gebeuren op een speciale manier: de schrijver moet zelf onzichtbaar blijven in het gebeuren . . .”. Wat Flaubert hier van de schrijver eist, geldt a fortiori voor de vertaler. Het zou zijn lijfspreuk moeten zijn. De consciëntieuze vertaler spant zich tot het uiterste in om weglating, vervorming, toevoeging te vermijden. Daartoe is het niet voldoende dat hij volledig op de hoogte is van de betekenis der woorden en van de regels voor de zinsbouw in de taal waaruit hij vertaalt, hij moet ook weet hebben van de associaties die aan bepaalde woorden verbonden zijn, van het taalregister waartoe zij behoren. Het is met hem als met geluidsapparatuur. Een slechte vertaler geeft het oorspronkelijk weer als een transistorradio een kerkorgel. Hoge en lage tonen verdwijnen of worden tot gesnerp vervormd en wat overblijft is een kleurloos middenregister, waarin temidden van krakende storingen de melodie nog net kan worden gevolgd. Naarmate de geluidsapparatuur verfijnder wordt, groeit het bereik en neemt de ruis af. Perfekt is de apparatuur wanneer de luiste-

raar zich niet meer bewust is van de aanwezigheid van het medium. Pas wanneer men het inwendige bekijkt met het ingewikkelde samenstel van weerstanden en filters of — om de beeldspraak te laten varen — wanneer men origineel en vertaling naast elkaar bestudeert, ziet men hoeveel techniek en vindingrijkheid nodig is om alle vervorming te elimineren. Men zal zich wellicht afvragen hoe iemand in deze dure tijd niet minder dan tweeëneuhalf jaar van zijn leven kan wijden aan de vertaling van een boek dat meer dan een eeuw geleden ontstond en dat bovendien in een tijd en een wereld speelt die meer dan twintig eeuwen achter ons liggen, een wereld waarvan weinig meer is overgebleven dan een soort openlucht museum in Noord-Afrika. Natuurlijk, Flaubert is groot, maar wie wenst zich nog in een boek als Salammbô te verdiepen precies honderd jaar na de dood van de schepper ervan? Men zou kunnen opmerken dat het juist onze „onvriendelijke” tijd is die iemand ertoe zou kunnen brengen naar andere tijden, andere werelden te vluchten: een nieuwe romantiek, een hedendaags *mal du siècle* zou de oorzaak kunnen zijn van het geloof van vertaler en uitgever in potentiële lezers. Maar zodra we dat uitgangspunt aanvaarden, doet de vreemde inkonsekwentie zich voor dat Flaubert zich in zijn tijd tegen die romantische gedachte richt: hij wil die subjektivistische wereld van het ik met alle gevoelens vandien juist verbergen achter een objectieve onpersoonlijke schildering van een wereld waarin goed en kwaad er weinig toe doen. Het gaat hem niet om een betere of een schonere wereld, nee, Flaubert tracht — al dan niet wanhopig — alleen maar tot een nieuwe schepping te komen: observerend, bestuderend, schrijvend. Wanneer hij ontdekt dat het oude Carthago bekend stond om zijn voornaamste exportartikel, de purperverf, is de eerste opdracht die hij zich stelt: *créer quelque chose de pourpre*. Hij wil niet meer, maar ook niet minder, dan een bepaalde kleur aanbrenge, een kleur die de oude wereld opnieuw reliëf geeft. En Van Pinxteren is hem daarin nagevolgd. Hij heeft op dezelfde manier als Flaubert tweeëneuhalf jaar van zijn leven aan een realiteit gewerkt. Het purper vinden we bij de Nederlandse uitgave reeds in het stofomslag verwezenlijkt en in de vertaling zelf wordt deze werkelijkheidsgetrouwe aanpak alleen maar onderstreept.

Dit ondanks de grote problemen waarvoor de vertaler zich zag gesteld. Het droombeeld dat in Salammbô wordt opgeroepen staat, zoals gezegd, wel heel ver van de moderne werkelijkheid af. De afstand die de lezer scheidt van het Carthago uit de derde eeuw vóór Christus heeft Flaubert niet verdoezeld, maar geaccentueerd door een klassiek, soms archaïserend taalgebruik en door het scheppen van een exotische sfeer. Men kon zich op voorhand bezorgd afvragen of het mogelijk zou zijn de

„carthaginoiserie” van het origineel over te brengen zonder dat het een banaal rariteitenkabinet werd, of het archaïserende taalgebruik behouden kon worden zonder het te laten ontaarden in levenloze plechtstatigheid en of de vertaler kans zou zien recht te doen aan de zinsritmiek waaraan Flaubert zoveel belang hechtte.

Twee passages uit de vertaling mogen als illustraties dienen van de zorgvuldigheid waarmee Van Pinxteren ernaar gestreefd heeft ritmiek en stijlniveau te verdisconteren. In de beschrijving van de verschillende nationaliteiten aanwezig op het festijn in de tuinen van Hamilcar lezen we: „Cariërs lieten trots de pluimen van hun helmen wuiven, Cappadocische boogschutters hadden grote bloemen op hun lijf geschilderd, en in vrouwenkledij, met muiltjes aan en oorringen in, gebruikten een paar Lydiërs de maaltijd”. De ongebruikelijke woordvolgorde in het laatste deel van de zin, met de zinskern op het eind en de bepalingen vooraan, heeft het effect dat het contrast tussen de hyper-beschaafde Lydiërs en hun barbaarse medestrijders op subtiële wijze wordt geaccentueerd.

Uit het hoofdstuk Salammbô citeren wij de hymnische aanroeping van de maangodin. Het is een passage waarin Flaubert de grens die het sublieme van het ridicule scheidt gevaarlijk dicht nadert. De geringste misstap zou hier het effect geheel hebben kunnen bederven. „Al naar u wast of slinkt, vergroten of vernauwen zich de ogen van de katten en de vlekken van de panters. De vrouwen krijsen uw naam tijdens de barensweeën! Door u zwelt de schelp! Door u schuimt de wijn! Door u gaat het lijk tot ontbinding over! U vormt de parel op de bodem van de zee!

En alle kiemen, o Godin! gisten in het donker diep van uw vocht. Als u verschijnt, komt er rust over de aarde; de bloemen sluiten zich, de golven gaan liggen; de vermoeide mensen vlijen zich neer, met de borst naar u gekeerd; en de wereld, met oceanen en bergen, ziet, als in een spiegel, zichzelf in uw gelaat. U bent wit, zacht, stralend, onbevlekt, hulpverlenend, louterend, sereen.”

Hebben wij in dit omvangrijke werk geen enkele fout aangetroffen? Jawel, (en het zij mij vergund bij deze gelegenheid ook even schoolmeesterachtig te vitten) in de alinea die volgt op de aanroeping van de maangodin lezen we: „De sikkel van de maan stond nu boven het gebergte van de Hete Bronnen, *in de karteling tussen de twee toppen.*”

In het origineel staat: „dans l'échancrure de ses deux sommets”. Nu weet ieder die het chanson „Brave Margot” van George Brassens kent wat een échancrure is, namelijk een uitsnijding. Bij een dame is het het „open hart”, ook wel het „studentenstraatje” genoemd. Op pagina 169 wordt

de lezer pijnlijk getroffen wanneer de vertaler paarden laat opdraven die „net als hun berijders geheel met goud beslagen waren”. Bepantserd zou hier „le mot juste” zijn geweest. Aardig ook is het te constateren dat van Pinxteren Flaubert zo getrouw navolgt dat hij zelfs diens fouten overneemt. De gepantserde ruiters, in het Latijn *clibanarii* geheten, worden door Flaubert niet *clibanares*, maar *clinabares* genoemd en van Pinxteren zegt het hem na.

Uit de pietluttigheid van deze kritiek, — die wij U alleen daarom niet onthouden, omdat een lofzang zonder restrictie achterdocht wekt — moge blijken dat er op deze vertaling weinig valt af te dingen.

De jury was het er na bestudering van deze uitgave van Salammbô over eens dat Hendrikus Adrianus van Pinxteren voor het voetlicht diende te worden gehaald. Flaubert heeft gezegd: „Salammbô fera rêver quelques nobles esprits”. Van Pinxteren heeft het daarbij niet gelaten. Hij kwam niet alleen tot dromen maar ook tot de daad. Dankzij zijn vertaling kan voortaan iedereen in Nederland door dit droomlandschap gaan.

De jury: Henk Mulder, voorzitter
Barber van de Pol
Hans van den Bergh
Marko Fondse
Daan den Hengst
Peter Verstegen
Aldert Walrecht
Joan de Bie, secretaris